

УДК 94 (477).726.5

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/89-2-5>

Василь ХОМІЦЬКИЙ,

orcid.org/0000-0002-9505-7266

здобувач кафедри всесвітньої історії і релігієзнавства

Тернопільського національного університету імені Володимира Гнатюка,

вчитель історії

Староолексинецької загальноосвітньої школи I-III ступенів Тернопільської обл.

(Тернопіль, Україна) *vasulko1973@gmail.com*

МИТРОПОЛИТ ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ І БУЧАЦЬКИЙ ВАСИЛЬ (БОДНАРЧУК) І ЙОГО ОКРЕМІ АСПЕКТИ АРХІПАСТИРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВВІРЕНІЙ ЙОМУ ЄПАРХІЇ (1990–2006 РР.)

У статті досліджено становлення духовної особистості митрополита Василя (Боднарчука) та його роль в автокефальному русі на Тернопільщині. Методологія дослідження базується на принципах історизму та об'єктивності із застосуванням опису історичних подій. В процесі дослідження використовувалися загальнонаукові методи: аналіз, порівняння та узагальнення. Наукова новизна статті полягає в тому, що вперше досліджено особистість і діяльність митрополита Василя (Боднарчука) керуючого Тернопільсько-Бучацькою єпархією УПЦ КП. Встановлено що родина Боднарчуків була високодуховною і національно-свідомою. Саме ці риси батьки старалися прищепити своїм синам Івану, Василю і Григорію.

Виявлено, що владика Василь брав участь у національно-визвольних змаганнях, як член ОУН (б) і як наслідок, від радянської влади отримав 10 років ув'язнення і був позбавлений громадянських прав на 5 років. З'ясовано його освітній поступ.

Фрагментарність інформації про владика Василя стала на заваді висвітлення інформації про священниче служіння. Перша єпископська хіротонія була звершена над ієромонахом Василем (Боднарчуком) першоєрархом УАПЦ його рідним братом митрополитом Іваном (Боднарчуком). Ця хіротонія показала особливий відбір кадрів для утвердження автокефалії в Україні і кандидатура майбутнього владика мала бути авторитетною, щоб повести за собою парафіян. Про владика Василя інформація поступово поширювалася, як про колишнього в'язня Норильських таборів. Віруючий люд в кінці 90-х збираючись на вічах в області, старався віддати пошану як загиблим, так і репресованим за волю України. І в розпалі цих національних подій кандидатура владика Василя (Боднарчука) була з глибокою повагою прийнята на Тернопільщині.

Показано заснування митрополитом Василем духовної освіти в Тернопільсько-Бучацькій єпархії УАПЦ, на прикладі Тернопільської семінарії в період 1990–1991 рр., за спогадами одного з вихованців. Встановлено, що за час свого служіння владика зумів виховати нове покоління духовенства для українського православ'я і утвердити його на парафіях Тернопільської області, про що свідчать зібрані спогади. Роль владика Василя в історії Тернопільщини неоціненна, тому що він заклав фундамент майбутньої молодішої генерації українського православного духовенства, які в даний час звершують богослужіння, як в області, так і в Україні. Висвітлено особливості автокефального руху на Тернопільщині. Актуальність вивчення діяльності митрополита Василя визначена недостатньою увагою зі сторони науковців.

У процесі дослідження виявилося, що владика Василь був наділений особливою харизмою, духом і силою, що давало йому насагу вести вперед свою паству і крок за кроком утверджувати ідеї автокефалії. У статті висвітлено всі сторони, як світського, так і духовного життя владика Василя. Зібрано спогади тих хто безпосередньо з ним служив.

Ключові слова: священник, єпископ, архієпископ, митрополит, місцеблюститель, патріарх, УПЦ (МП), УАПЦ, УАПЦ КП, УПЦ КП.

Vasyl KHOMITSKYI,

orcid.org/0000-0002-9505-7266

Postgraduate Student at the Department of World History and Religious Studies

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University,

History Teacher

Starooleksynets secondary School

(Ternopil, Ukraine) *vasulko1973@gmail.com*

METROPOLITAN VASYL (BODNARCHUK) OF TERNOPIL AND HIS PARTICULAR ASPECTS OF ARCHPASTORAL ACTIVITY IN THE DIOCESE ENTRUSTED TO HIM (1990–2006)

The article examines the spiritual development of Metropolitan Vasyl (Bodnarchuk) and his role in the autocephalous movement in the Ternopil region. The research methodology is based on the principles of historicism and objectivity

with the use of historical event descriptions. General scientific methods were used in the research process: analysis, comparison, and generalisation. The scientific novelty of the article lies in the fact that it is the first study of the personality and activities of Metropolitan Vasyl (Bodnarchuk). It has been established that the Bodnarchuk family was highly spiritual and nationally conscious. It was these traits that the parents tried to instil in their sons Ivan, Vasyl and Hryhoriy.

It was revealed that Bishop Vasyl participated in the national liberation struggle as a member of the OUN (b) and, as a result, was sentenced to 10 years in prison by the Soviet authorities and deprived of his civil rights for 5 years. His educational progress, priestly and archpastoral activities were also investigated.

The fragmentary nature of information about Bishop Vasyl prevented the coverage of information about his priestly ministry. The first episcopal consecration was performed over Hieromonk Vasyl (Bodnarchuk) by the first hierarch of the UAOC, his brother Metropolitan Ivan (Bodnarchuk). This consecration demonstrated the special selection of personnel for the establishment of autocephaly in Ukraine, and the candidate for the future bishop had to be authoritative. Information about Bishop Vasyl gradually spread, as about a former prisoner of the Norilsk camps. In the late 1990s, believers gathered at regional assemblies and tried to pay tribute to both those who had died and those who had been repressed for the freedom of Ukraine. And in the midst of these national events, the candidacy of Bishop Vasyl (Bodnarchuk) was received with deep respect in the Ternopil region.

The article describes the establishment of spiritual education in the Ternopil-Buchach Diocese of the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church by Metropolitan Vasyl, using the example of the Ternopil Seminary in 1990–1991, based on the recollections of one of its students. It has been established that during his ministry, the bishop managed to educate a new generation of clergy for Ukrainian Orthodoxy and establish it in the parishes of the Ternopil region, as evidenced by the collected memories. Bishop Vasyl's role in the history of the Ternopil region is invaluable, as he laid the foundation for the future young generation of Ukrainian Orthodox clergy who perform divine services both in the region and throughout Ukraine. The peculiarities of the autocephalous movement in the Ternopil region are highlighted. The relevance of studying the activities of Metropolitan Vasyl is determined by the insufficient attention paid to him by scholars.

In the course of the research, it was found that Bishop Vasyl was endowed with a special charisma, spirit and strength, which inspired him to lead his flock forward and, step by step, establish the ideas of autocephaly. The article highlights all aspects of Bishop Vasyl's secular and spiritual life. Memories of those who served directly with him have been collected.

Key words: priest, bishop, archbishop, metropolitan, locum tenens, patriarch, UOC (MP), UAOC, UAOC-KP, UOC-KP.

Постановка проблеми. Цьогоріч минає тридцять п'ять років з дня Першого помісного Собору УАПЦ, який започаткував процес створення УАПЦ із патріаршим статусом. Озираючись назад, усвідомлюємо, що це було виважене і правильне рішення в церковній історії України. Одинадцять років на українській землі здійснюється кровопролитна агресія російською федерацією. Відбуваються спроби утвердитися доктрині «руського міра», але відважні воїни ЗСУ, пересічні свідомі громадяни, національна позиція українського духовенства та наукового співтовариства, чинять нестримний опір окупантам.

Наше дослідження концентрує свою увагу на процесі відродження автокефального руху і становлення УАПЦ в Західній Україні, зокрема у Тернопільській області та її першого керуючого Тернопільсько-Буцацькою єпархією УАПЦ-УАПЦ КП-УПЦ КП митрополита Василя (Боднарчука).

Цьогоріч виповнилося сто років із дня народження владики Василя і актуальним є дослідити і з'ясувати витоки його діяльності.

Аналіз дослідження. Особистість митрополита Василя (Боднарчука) на відміну від його брата митрополита Івана (Боднарчука) є мало досліджена. Найбільш вагому спробу осмислити цей період діяльності митрополита Василя представили сучасні дослідники митрополит Нестор (Писик), Білокінь С., Хоміцький В., Балух В., Шкрібляк М., Боднарчук Б., Касіян В., Садовська Г.

Характерною особливістю вивчення діяльності особистості митрополита Василя (Боднарчука) досліджуваного періоду є фрагментарність, зумовлена браком матеріалу та недостатньою увагою науковців до цієї проблематики. Автору прийшлося проаналізувати зусилля вищевказаних дослідників і вперше написати статтю про митрополита Василя (Боднарчука).

Мета статті – розкрити особливості становлення особистості митрополита Василя (Боднарчука).

Виклад основного матеріалу. Особистість митрополита Василя (Боднарчука) заслуговує особливої похвали, адже разом із братом митрополитом Іваном (Боднарчуком) і трьома своїми синами священниками Богданом, Миколаєм і Павлом, взяли активну участь у відродженні автокефального руху. Цьогоріч митрополиту Василю (Боднарчуку) виповнилося сто років з дня народження і тому наше дослідження є актуальним, і життєво необхідним в царині церковної історії Тернопільської єпархії ПЦУ.

Село Іване-Пусте на Борщівщині Тернопільської області, славиться своїми духовними діячами, єпископом УГКЦ, доктором богослів'я Авксентієм (Бойчуком) (1888–1971 рр.) (Головин, 2009: 22), підпільним єпископом Станіславської єпархії УГКЦ Степаном (Вапровичем) (1899–1964 рр.) (Ковалик, 1972: 33–62), братами: Іваном (Боднарчуком) першоєпархом УАПЦ, а

згодом митрополитом Луцьким і Волинським УПЦ КП (Нестор, 2014: 201–211), митрополитом Василем (Боднарчуком) предстоятелем УАПЦ КП і першим керуючим Тернопільсько-Бучацькою єпархією УАПЦ, а згодом УПЦ КП (Білокінь, 2005).

Родина Боднарчуків була високо-релігійна і національно свідомою. В 30-х роках минулого століття в селі Іване-Пусте на зміну організації «Пласт» прийшла організація «Луг» в якій брала участь переважно вся сільська молодь. Серед них був Боднарчук Миколай, батько майбутніх українських ієрархів УАПЦ. Окрім цього, він ще був дяком у місцевому храмі св. Івана Богослова. Брав участь в гуртку художньої самодіяльності місцевого осередку «Просвіта». Неодноразово із церковним хором часто ставили концерти для мешканців села, тим самим популяризуючи українську пісню (Історія, 2021).

Первісток в родині Боднарчуків Миколая і Анастасії (дівоче прізвище – Крайовських), народився 28 січня 1925 р., якому дали ім'я Іван (митрополит Василь) (Садовська, 2009: 503). В метричній книзі с. Іване-Пусте під порядковим номером 7, зазначається що бабою повитухою в новонародженого Івана була Катерина Присяжнюк. Охрещений син Боднарчуків 29 січня 1925 р. греко-католицьким священником Іваном Чолганом, парохом села Іване-Пусте. Батько Микола був сином Василя-Стефана Боднарчуків і Василини з роду Паскариків. 20 липня 1960 р. коли видали свідоцтво про народження Івану серія СВ № 845648, ім'я батька Василя в метричній книзі закреслили. Залишивши тільки ім'я Стефан. Мати Анастасія була дочкою Григорія Краєвського і Оксани (Боднар). Хрещеними батьками Івана були Павло Чоприк, Гриць Прудивус, Василь Гордій, Герасим Боднарчук (ДАТО, 1877: 340).

Згодом ще народились два сини: Василь (першоієрарх УАПЦ митрополит Іван) (1929–1994) та Григорій (архімандрит РПЦ (1939–1996) (Балух, 2023: 280).

В родинному селі Іван Боднарчук закінчив восьмирічну школу. Згодом поступив до Борщівської середньої школи, яку в 1942 р. закінчив (Садовська, 2009: 503).

Член ОУН (б) і ув'язнення.

З 1942 р. до 1944 р. Іван Боднарчук навчався в Борщівській торговельній школі. Учні цього навчального закладу, а це близько 300 осіб, були членами ОУН (Борщів). Від 21 вересня 1942 р. Іван член ОУН (б) із псевдо «Архип» (Тернопільський, 2004: 226–227). 13 листопада 1945 р. за розповсюдження листівок із закликом до віль-

ної України, засуджений Військовим трибуналом м. Чорткова «на 10 років позбавлення волі і 5 років позбавлення всіх громадянських прав». Покарання відбував у м. Норильську Красноярського краю РФ» (Тернопільський, 2004: 226–227). Там познайомився із майбутньою своєю дружиною Марією (Кобилицею), псевдо «Роза», яка була зв'язковою і також відбувала ув'язнення. Марія родом була із с. Лужки, Долинського району Івано-Франківської області (Спогад, 2025). У 1954 р. був звільнений (Тернопільський, 2004: 226–227).

Освіта.

З 1953 до 1956 рр. навчався в гірсько-металургійному технікумі м. Норильськ РФ, а по його завершенні повернувся в Україну, в родинне село Іване-Пусте, де розпочав працювати електриком (Тернопільський, 2004: 226–227).

У 1957 р. поступив на навчання в Саратовську Духовну Семінарію РФ. Семінарія складалась із трьох будівель, які були віддалені одна від одної. Вирізнялася 4 класами навчання, 6 викладачами, і на початку 50-х рр. з 49 вихованцями, а вже в 1956 р. в семінарії навчалось 100 вихованців, що свідчило про запит серед абітурієнтів. Центром духовного життя семінарії, був храм. Богослужіння звершувалися не тільки в неділю, чи свята, але і два рази по буднях. Проповіді в семінарському храмі звучали не тільки від священників, але і від вихованців (випусників) 4 класу. Великою повагою серед вихованців користувався духівник семінарії Константин Соловйов, який перед тим 13 років провів в ув'язненні (Садовська, 2009). У 1959 р. вихованець Саратовської духовної семінарії Іван Боднарчук завершив навчання, за крок до її другого закриття (4 травня 1960 р.) (Тернопільський, 2004: 226–227).

Священниче служіння.

У 1960 р. Іван Боднарчук рукоположений на священника архієпископом Євменієм (Хорольським) в м. Житомирі. Згодом розпочалось духовне і подвижницьке життя душпастиря о. Івана (Садовська, 2016: 5). З 1960 р. до 1965 р. служив священником в с. Крилівка Андрушівського району Житомирської області. З 1965 р. до 1968 р. в с. Ясенів-Пільний Городенківського району Івано-Франківської області; з 1968 р. до 1978 р. в с. Стриївка Збаразького району Тернопільської області; з 1978 р. до 1987 р. в м. Трускавець Дрогобицького району Львівської області; з 1987 р. до 1990 р. в с. Михайлівці Дрогобицького району Львівської області (о. Богдан Боднарчук, 2004: 226–227).

Автокефальний рух на Тернопільщині.

Після святкування ювілею тисячоліття хрещення України в її західних областях, наприкінці

80-х, відродився автокефальний рух. Українські священники, дисиденти, пересічні віруючі прагнули мати свою українську православну Церкву. Автокефальний рух на Тернопіллі розвивався дещо по-іншому як у Львові. Настоятель Чесно-Хрестського (надставного) храму м. Тернополя прот. Дмитро (Лисак), будучи членом Руху співпрацював із науковим співробітником Тернопільського обласного краєзнавчого музею Ігорем Геретою. Перед священником стояло непросте завдання, потрібно було обрати нову двадцятку, тобто створити нову парафію. Пан-отець справився із непростим завданням, зібравши необхідні документи, крім одного і відніс на реєстрацію. В Тернополі зареєстрували, а на Київ не відправили, сподіваючись, що у швидкому часі священник донесе. І в слушний момент, а саме 22 січня 1990 р. на Співочому полі о. Дмитро (Лисак) сповістив громадськості міста, що у Тернополі створена парафія УАПЦ. Суголосно із ним це зробив священник Володимир (Простак) із с. Забойки і Драганівка. В цьому процесі допомагали о. Михайло (Михайлюк) з смт. Залізці (зараз єпископ Кирило Ужгородський і Хустський), о. Володимир (Яцків), о. Володимир (Ханас), а також о. Зеновій (Афінець) з часом перейшов в УГКЦ, о. Іван (Поселеник) з Монастирищини, о. Павло (Дуткевич) с. Заруддя, Озерянка, Вірлів, Травотолоки Зборівського району, о. Миколай (Зоряний) с. Берші, о. Іван (Висоцький) с. Бариш, Озеряни, Верб'ятин Бучацького району, о. Миколай (Боднарчук) с. Сушин і Люцин Теребовлянського району (Садовська, 2016: 5).

24 січня 1990 р. у м. Тернополі відбувся Собор, який зібрав духовенство – 11-священників і 26-представників православних громад області. Делегати заявили про підтримку автокефального руху і вихід із юрисдикції РПЦ (Архів, 1989: 5247).

Архипастирське служіння митрополита Василя.

Очолити автокефальний рух в Україні було запропоновано єпископу Івану (Боднарчуку). Владика усвідомлював, що одного єпископа для цього процесу буде недостатньо, тому було прийняте рішення, спочатку запропонувати прийняти єпископську хіротонію старшому брату о. Івану (Боднарчуку).

Після смерті дружини Марії (20.02.1981 р.), о. Іван виявив бажання стати архієреєм. Так, 30 березня 1990 р. о. Іван (Боднарчук) прийняв чернечий постриг з іменем Василь в с. Михайлівці Дрогобицького району, що на Львівщині, у храмі св. бесібників Косми і Дем'яна. На другий день 31 березня 1990 р. була звершена перша архіє-

рейська хіротонія УАПЦ над ієромонахом Василем. Його рукоположили на єпископа. Хіротонію очолював його молодший брат архієпископ Іван (Боднарчук), а йому співслужили архієпископ Волинський і Рівненський РПЦ Варлаам (Ілюшенко) та Вікентій (Чекалін), єпископ Яснополянский РПЦ (Ісиченко, 2008: 367). Предстоятель УАПЦ архієпископ Іван (Боднарчук) призначив єпископа Василя (Боднарчука) на Тернопільсько-Бучацьку єпархію (Балух, 2023: 288). «Владика Василь, розпочав відродження автокефальної церкви з чистого аркуша не лише на Тернопільщині, а в Україні загалом. Його «добірне зерно» – проповіді пронизані любов'ю до Бога і до рідної землі – України...» згадує колишній секретар єпархії настоятель храму Преображення Господнього протоієрей Богдан Комарніцький. «Йому була притаманна простота, любов до Бога і до України» додав священник (Касіян, 2021).

5–6 червня 1990 р. в Києві відбувся Перший помісний Собор, який ухвалив рішення про відновлення УАПЦ із патріаршим статусом. Патріархом УАПЦ заочно було обрано митрополита Мстислава (Скрипника). Був прийнятий статут Церкви. На соборі до сану митрополита піднесений був архієпископ Іван (Боднарчук), якому доручено було, виконувати обов'язки Місцєблюстителя Київського патріаршого престолу в м. Києві. До сану архієпископа був піднесений єпископ Василь (Боднарчук). 2 жовтня 1990 р. центральні державні органи влади УРСР офіційно зареєстрували УАПЦ (Історія, 2020).

Патріотично налаштовані священники гуртувалися навколо владика Василя. Одна із перших семінарій УАПЦ була відкрита в Тернополі у Чесно-Хрестському храмі на хорах (Рада, 1991). Її вихованцями стали понад двадцять студентів третьої – і четвертої курсників Київської духовної семінарії, яких звільнили за автокефальні настрої. В подальшому, був зроблений набір студентів на перший курс (Садовська, 2020: 3). В Тернополі їх доучували священники: о. Дмитро (Лисак), о. Роман (Сливка), о. Іван (Пилипишин), о. Петро (Висоцький), о. Михайло (Найко), о. Олексій (Блажків) інколи навчав і владика Василь. Загалом в Тернопільській семінарії навчалася п'ятдесят два вихованці. А відтак, архієпископ їх висвячував і направляв на парафії, які переходили із Московського патріархату. Згодом семінарія імені св. рівноапостольних Кирила і Мефодія була відкрита в Теребовлі (1992-1997), а відтак у Збаражі (1998–2018) (Спогади, 2025).

Зростаючий вплив симпатиків автокефального руху в Тернополі прискорив рішення міської ради

від 17 лютого 1991 р. передати храм Різдва Христового УАПЦ. Але будинок священника, який був розміщений на подвір'ї храму, як не прикро, до 1997 р. слугував кафедральним собором УПЦ (МП) (Тернопільська, 2014).

Для зміцнення духовної праці на Тернопіллі, влітку 1991 р. сприяв візит патріарха УАПЦ Мстислава (Скрипника). Предстоятель мав нагоду зустрітися із віруючими та духовенством низки міст Тернопільщини: Тернополя, Кременця, Почаєва. А ось на кордоні двох областей Тернопільської і Хмельницької в м. Підволочиську, під будівництво Троїцького собору (Собор єднання християн Сходу і Заходу) заклад наріжний камінь (Спогади, 2025).

Після Акту проголошення незалежності України в серпні 1991 р. церковні події почали розвиватись інтенсивніше (Книга, 2008: 44; 68). 1–3 листопада 1991 р. в Печерській лаврі м. Києва, відбувся Перший Помісний Собор УПЦ на якому була прийнята Постанова про автокефалію (Постанова, 1991).

У зв'язку із зростанням автокефальних настроїв, виникла потреба у духовних кадрах. Владика Василь в 1992 р. зніціював відкриття в м. Теревовлі, духовну семінарію УАПЦ, яка мала за мету усунути нестачу духовенства в регіоні, ректором якої став о. Роман (Сливка) (Історія, 2014).

25–26 червня 1992 р. в Києві, відбувся об'єднавчий собор УАПЦ і УПЦ в УПЦ КП. Патріархом було обрано Мстислава (Скрипника), заступником предстоятеля – митрополита Філарета (Денисенка), а керуючим справами УПЦ КП єпископа – Антонія (Масендича). Рада у справах релігій України 3 липня 1992 р. зареєстрували УПЦ КП, як правонаступницю УАПЦ. Таке церковне утворення серед духовенства не всім було до вподоби, мотивуючи, що об'єднання відбувалось за відсутності патріарха і без його благословення (Колодний, 2021: 487).

Після смерті патріарха УПЦ КП Мстислава (Скрипника) частина духовенства вирішила відродити УАПЦ і усамітнівшись від УПЦ КП обрали патріарха Дмитрія (Ярему). Виникла проблема із реєстрацією УАПЦ. І тільки через Верховний суд України із скаргю на Міністерство у справах національностей, міграцій і культів, вдалося зареєструвати статут УАПЦ (Запорожець, 2017: 3–9).

Між патріархом УАПЦ Дмитрієм (Яремою) і тодішнім патріархом УПЦ КП Володимиром (Романюком) велись переговори про об'єднання, але смерть останнього завадила цим домовленостям (Романюк). Керівництво УПЦ КП перейшло до митрополита Філарета (Денисенка), як місце-

блюстителя. В той же час на Тернопіллі відбувалося зростання кількості громад УПЦ КП. Саме це обумовило рішення Синоду, згідно з яким у 1995 р. Тернопільську єпархію поділили на дві рівноцінні одиниці: Тернопільську і Кременецьку та Тернопільську і Буцацьку. Тернопільсько-Кременецьку кафедру Синод довірив єпископу Іову (Павлишину). Єпископська хіротонія була звершена 11 травня 1995 р. у Свято-Володимирівському патріаршому соборі Києва. Тернопільсько-Буцацьку єпархію продовжував очолювати митрополит Василь (Боднарчук) (Історія, 2014).

12 жовтня 1995 р. відбувся розширений Архирейський собор УАПЦ, який ухвалив рішення звернутись до митрополита Філарета про відкликання своєї кандидатури на чергових виборах патріарха УПЦ КП, а із сторони УАПЦ, гарантували складання обов'язків патріарха УАПЦ Дмитрія (Яреми). Але митрополит Філарет відкинув дану пропозицію і 20 жовтня 1995 р. був обраний патріархом УПЦ КП на Помісному соборі. На знак свого протесту проти патріарха Філарета, низка ієрархів УПЦ КП, перейшла в юрисдикцію УАПЦ, а саме: єпископ Хмельницький і Кам'янець-Подільський Мефодій (Кудряков), архієпископ Тернопільський і Буцацький Василь (Боднарчук), архієпископ Вінницький і Брацлавський Роман (Балашук) і митрополит Галицький і Івано-Франківський Андрій (Абрамчук). Внаслідок цього приєднання ієрархів, парафіяльна мережа збільшилась вдвічі: із 606 до 1209 одиниць. (Єленський, 1996: 5).

Місцєблюстителі УАПЦ КП.

Єпископи УПЦ КП, які зробили демарш і приєдналися до УАПЦ, розцінювали це як втілення в життя ідеї патріархів про об'єднання двох релігійних організацій. Восени 1995 р. єпископами УАПЦ і чотирма єпископами із УПЦ КП, був підписаний «Акт злуки Церков». Колишні ієрархи УПЦ КП не мали ні юридичних, ні церковних повноважень на об'єднання Церков. У багатьох єпископів закралась сумніви із приводу об'єднання і складання повноважень патріархом Дмитрієм (Яремою). 6 серпня 1996 р. архієреї вирішили скликати Церковний Собор на якому відбулося об'єднання УАПЦ і УПЦ КП в УАПЦ КП (Запорожець, 2017).

Ситуація в УАПЦ прирівнювалась до церковного перевороту, тому 14 вересня 1996 р. предстоятель УАПЦ Дмитрій (Ярема) відмовився скласти свої повноваження, мотивуючи про складні обставини в Церкві. Відтак, 18 жовтня 1996 р. учасники «Акту злуки Церков» вирішили довести до логічного завершення, задумане. Провели Церковний Собор УАПЦ КП на якому усунули

від влади патріарха Димитрія (Ярему) та обрали митрополита Тернопільського і Буцацького Василя (Боднарчука) Місцеблостителем патріаршого престолу УАПЦ КП (Духовний). 26 листопада Архиєрейський Собор УАПЦ КП нагородив митрополита Василя титулом «Блаженніший» (о. Богдан, 2004: 226–227).

Такий розкол в УАПЦ проіснував недовго, трохи більше ніж півроку. В травні 1997 р. відбувся III Помісний Собор УАПЦ, який об'єднав УАПЦ з УАПЦ КП і виключив зі свого складу митрополита Тернопільського і Буцацького Василя (Боднарчука) (Запорожець, 2017).

Архипастирське служіння митрополита в УПЦ КП.

Із становленням Київського патріархату в Україні в Тернопільсько-Буцацькій єпархії УАПЦ, постало питання залишатися в Автокефальній Церкві, чи приєднуємося до УПЦ КП. Владика Василь наголосив, що має бути єдність, а не роздрібнення. Митрополит вважав, що чим більше буде діяти окремих церковних структур, тим гірше для держави. Відтак, відбулися збори духовенства і більшість священників підтримали владика Василя щодо переходу в УПЦ КП (Касіян, 2021).

19 жовтня 1997 р. митрополит Василь (Боднарчук) разом із духовенством і парафіянами Тернопільсько-Буцацької єпархії УАПЦ був прийнятий патріархом Філаретом (Денисенко) в лоно УПЦ КП та призначений керуючим вищезгаданою єпархією (о. Богдан, 2004: 227). На запитання журналістів, чому з УАПЦ в якій поклав стільки здоров'я і сили перейшов до УПЦ КП, скромний владика Василь відповів: «Я там де і повинен бути». Владика був прихильником помісної Української православної церкви і, вочевидь, усвідомлював Київський патріархат її оусоблює (Садовська, 2016: 5).

Коли владика Василь вже був у літньому віці, коли всі сили і талант був відданий Церкві, про якісь дрібязкові речі потрібно було нагадувати. Митрополит запросив із своєї парафії с. Стрийівка Збаразького району, пані Емілію (Ключник). Вона була за спеціальністю медсестра і часто консультувала, і лікувала владика, і допомагала у різноманітних побутових питаннях (Заплетнюк, 2016: 5).

Останній свій прижиттєвий ювілей вісімдесят років, владика Василь (Боднарчук) святкував не в Тернополі, а у Збаражі. Зібралось чимало духовенства і люблячих парафіян. Належно привітати свого вчителя і наставника взявся збаразький декан отець-ректор Роман (Сливка). Владика називали «нашим Мойсеєм», відзначали його мужність, глибоку побожність, відданість Україні та Церкві, а ще людські чесноти мудрість, про-

стоту, доступність, доброту і не лицемірність. Зворушений до сліз архіпастир промовив: «Час швидко минає. Здається недавно був хлопчиком, а вже треба відходити. Радий що Ви думаєте про душу свою. Вдячний Вам за молитву, за спільність духу. Щоб Ви не хотіли, щоб Ви не робили на цій землі, час той пройде. Тож ходімо до храму, молимося, а Господь добрий вислухає нас і дасть те, про що ми просимо» (Садовська, 2016: 5).

За час свого служіння владика Василь, подбав про духовну освіту майбутніх душпастирів, засновував братства Андрія Першопокликаного для захисту православ'я, відвідав сотні парафій Тернопільської області, рукуположив понад 300 священників та освятив 100 храмів.

21 січня 2006 р. на 81-му році життя митрополит Василь (Боднарчук) відійшов до Господа. (Дмитрук, 2022: 5).

Спогади.

Проминули роки, а спогади про митрополита Василя (Боднарчука) залишилися серед духовенства області. Митрополит Нестор (Писик) наступник митрополита Василя на Тернопільсько-Буцацькій кафедрі, вважає, що незламність духу і палка любов до України нині дають щедрі плоди (Спогади, 2025).

Поділився спогадами настоятель Чесно-Хрестського храму ПЦУ м. Тернополя, тоді обласний благочинний Тернопільсько-Буцацької єпархії УАПЦ митрофорний протоієрей Дмитро (Лисак): «Тішуся тим, що наша праця не була марною. Сьогодні ми маємо незалежну українську церкву, визнану в православному світі, яка має 15 місце в диптиху і понад сім тисяч парафії і 59 архієреїв» (Спогади, 2025).

Свій священничий шлях о. Олексій (Головацький) розпочинав (нині канцлер Тернопільської єпархії ПЦУ) під керівництвом владика Василя, який для нього був і вчителем і радником. Дуже важливо було під час священничого становлення, наставити і пояснити. Владика Василь був дуже добрим і мудрим, справжнім старцем. «Ми, тодішні молоді священники, часто зверталися до нього за порадою. Що б не сталося, владика знаходив слова підтримки. Чи не найчастіше чули від нього: «Дитинко, все буде добре...» (Касіян, 2021).

Духовний шлях від іподиякона до особистого секретаря архиєрея, пройшов прот. Роман (Луговий) двохрідний брат Олі (Смішко), невістки владика Василя. Біля митрополита сім років був іподияконом. В березні 1998 р. з рук владика прийняв дияконську хіротонію, а вже 15 березня священнику. У різних обставинах був поруч з митрополитом (Заплетнюк, 2016: 5). Про владика

в о. Романа, залишилися тільки приємні спогади. «Владика Василь був надзвичайно добрим, ввічливим. Ніколи не старався бути зверхнім і когось принизити. Якщо потрібно було зробити зауваження, то це робив віч-на-віч. До всіх звертався на «Ви». Молитва для владики це було святе і до неї було особливе ставлення. Підчас архієрейської літургії бували випадки, коли владиці прислужував один диякон. Митрополит ніколи з цього не робив проблему. Сам старався заповнити вакантне місце (Спогади, 2025).

Підчас перебування архієрея на середині храму на кафедрі, владика швидше відпускав священників у вівтар і обдаровував дітей, вірних, які перебували на богослужінні, іконками та релігійною літературою. Згодом увійшовши у вівтар, владика виходив на амвон із виголосом: «Нехай насадить правця Твоя виноградник цей...», то ця молитва звучала у незвичному виконанні. В це час присутні в храмі уважно слухали цей піснеспів у виконанні владики Василя і надихалися духовним змістом. Передати це відчуття неможливо.» з особливою повагою і трепетом душі згадує протоієрей Роман (Луговий) (Спогади, 2025).

Сьогодні згадує о. Роман слова владики, проте чи має бути в Україні незалежна Православна Церква. Владика Василь казав, «що Україну не може об'єднати Греко-Католицька Церква, бо її нема на Східній Україні, а історія свідчить про те, що Україна – православна. Хоч патріоти є і серед греко-католиків. Митрополит Василь і його рідний брат митрополит Іван бачили масштабніше, були більш далекоглядні. Розуміли, що історична справедливість має восторжествувати і Українське Православ'я буде об'єднане...» (Касіян, 2021).

Одного разу їдучи до Дрогобича, владика Василь зустрів свого товариша-односельчанина, з яким відбував ув'язнення. Зустріч була зворушлива, ділились прожитим і владика зазначив, що він єпископ УАПЦ (а співрозмовник був греко-католик). Це відбулося в період протистояння між УАПЦ і УГКЦ. Товариш одразу змінив ставлення до владики. «Владика був засмучений. Казав, що це неправильно. Водночас не мав злоби. Як далекоглядний керівник Церкви, будучи на своєму місці, він розумів, що то важка праця, потрібно багато часу, щоб це розділення побороти. Крім того владика вважав, що протистояння між християнами – наслідки браку знань, втраченої культури. Однак злоби не було – він більше співчував тому чоловікові в цій ситуації», – згадує о. Роман (Луговий) (Спогади, 2025).

Під час візитації митрополита Василя до Бучача, стався прикрий інцидент. Церковна про-

цесія, яка йшла містом до храму, на зустріч їм вийшли люди, які не хотіли, щоб в Бучачі була православна церква. На знак свого спротиву в учасників хресної ходи, розпочали жбурляти цукровими буряками. Владика Василь уболівав за тих людей, котрі протистояли православним. Він просив: «Господи, не візьми їм це за гріх» (Касіян, 2021).

У владики Василя, як зауважує отець Роман (Луговий) «була дуже характерна особливість. Він знав біду, пройшов великі випробування і водночас залишався дуже інтелігентною людиною. Різні випадки були, різні люди. Висвячували охочих, бо була величезна потреба. Та навіть якщо якийсь священник помилявся, чинив неправильно, владика ніколи привселюдно не давав зауваження. Ніколи не картав, хіба опісля сам на сам пояснював. Він навчав, але тільки наодинці. Настільки був тактовною людиною. Більшість духовенства і мирян це дуже цінували» (Спогади, 2021).

Пригадує о. Роман (Луговий) про ще одну особливість владики у звертанні до дітей, як зазвичай було на «ви». «Ставився з повагою і до малого, і до старого. «Не пам'ятаю його злим. Дуже стриманий. Бував розстроєний, втомлений, але ніколи не проявляв цього. Настільки вмів опановувати себе, що навіть у критичних ситуаціях залишався незворушним і знаходив вихід...» (Спогади, 2021).

В той час у Тернополі автокефальних православних було більше, ніж греко-католиків. Тому УАПЦ серед мирян проводила активну просвітницьку діяльність разом із Народним Рухом. Зокрема, займалася видавництвом церковної літератури, адже на той час богослужбові книги були лише церковнослов'янською мовою. Брати Боднарчуки: владика Іван і владика Василь із своїми трьома синами, працювали над перекладами богослужбової літератури. Потрібно було багато роз'яснень у віровченні і на допомогу приходили свіжовидруковані катехізиси, молитовники, видавалася церковна газета з повчаннями, та історичними статтями, а також на парафіях УАПЦ при храмах відкривалися недільні школи (Касіян, 2021).

Висновки. Владика Василь походив із галицької родини, яка прищепила йому релігійний і національний дух, який він розвивав впродовж всього свого священничого і архипастирського служіння.

Борщівська торговельна школа, стала для майбутнього архіпастиря кузницею національної свідомості, адже тут владика вступив в ОУН (б), тут він роздумував, боровся і робив рішучі кроки за волю України. За що окупаційний радянський режим покарав Івана Боднарчука десятьма роками Нюрнльських таборів.

Далекі сибірські невольничі табори надихнули Івана Боднарчука здобути світську освіту, а відтак, як подяку Богу за врятоване життя, послужити Йому всецільо: вступивши в Саратовську духовну семінарію.

Пройшовши такий випробувальний життєвий шлях спочатку як священник, а відтак як єпископ, владики засівав добірне зерно в людських душах.

Життя викристалізувало майбутнього архієпископа Тернопільської єпархії спочатку УАПЦ, зго-

дом УАПЦ КП, а потім УПЦ КП. Всі ці виклики були непростими, але були зроблені правильно.

Найбільшою гордістю діяльності владики Василя, було заснування на Тернопільській духовній семінарії імені св. рівноапостольних Кирила і Мефодія. Його підхід, підбір викладачів, духовна дисципліна в духовних навчальних стінах, виховала плеяду прекрасних душпастирів, які сьогодні трудяться на українській ниві Христовій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балух В., Коцур В., Шкрібляк М. Релігійний чинник соціокультурних розколів в українській історії: монографія. Київ: ВД «АДЕФ-Україна», 2023. 423 с.
2. Білокінь С. Василь (Боднарчук). (2005). *Енциклопедія Сучасної України*: веб-сайт. URL: <https://esu.com.ua/article-32276>. (дата звернення: 16.06.2025).
3. Борщів. Борщівська громада. Тернопільська область. *Тернопільщина*: веб-сайт. URL: <https://irp.te.ua/borshhiv-borshhivska-gromada-ternopilska-oblast/> (дата звернення: 19.06.2025).
4. Головин Б. Бойчук Авксентій, єпископ, доктор (1888–1971). Ісповідники віри – наші сучасники. Тернопіль. ТзОВ «Тернограф», 2009. 164 с.
5. *Держархів в Тернопільській області*. Метрична книга с. Іване-Пусте народження 1877–1944 рр. Фонд Р-3572, опис 2. Справа 117. Кількість аркушів 350.
6. Дмитрук Г. Від УПА до Святого Престолу. Вільне життя плюс №9 від 4 лютого 2022 р. С. 5.
7. Духовний заповіт митрополита Мефодія, предстоятеля УАПЦ. *Православна Церква України*: веб-сайт. URL: <https://patriarchia.org.ua/news/duhovnyj-zapovit-blazhennishogo-mefodiy-anastanova-dlya-yednosti-i-cerkovnoyi-samostijnosti/> (дата звернення: 20.06.2025).
8. Єленський В. Україна напередодні третього тисячоліття. Парафіяльна газета. 1996. № 67. лют. С. 5.
9. Заплетнюк Є. Пам'ятаймо наставників наших. Вільне життя плюс №7 від 29 січня 2016 р. С. 5.
10. Запорожець В. Особливості внутрішньоцерковного життя УАПЦ за патріарха Димитрія (Яреми) (PDF). 2017. Київський національний університет імені Т. Шевченка.
11. Інститут політичних досліджень ЦК Компартії України. Звіт за 1989 р. *ЦДАГО України*. Ф. 39. Оп. 14. Спр. 5247.
12. Ісіченко І., архієп. Історія Христової Церкви в Україні. Харків: Акта, 2008. 367 с.
13. Історія села Іване-Пусте. *Іване-Пустенська громада*: веб-сайт. URL: <https://ivanepustenska-gromada.gov.ua/istoriya-sela-ivanepuste-21-39-05-17-02-2021/> (дата звернення: 20.06.2025).
14. Історія Тернопільської єпархії УПЦ КП. *Тернопільська єпархія ПЦУ*: веб-сайт. URL: <http://cerkva.te.ua/index.php?95&Itemid=33> (дата звернення: 25.05.2017).
15. Історія Української Православної Церкви. *Релігійно-інформаційна служба України*: веб-сайт. URL: risu.org.ua (дата звернення: 21.06.2025).
16. Касіян В. Завжди був вірним Богові та Україні. Блаженної пам'яті митрополита Тернопільського і Буцацького Василя (Боднарчука). *Тернопільська єпархія ПЦУ*: веб-сайт. URL: <https://cerkva.te.ua/zavzhdy-buv-virnym-bogovita-ukrayini-blazhennoyi-pamyati-mytropolyta-ternopilskogo-i-buchaczskogo-vasyliya-bodnarchuka> (дата звернення: 22.06.2025).
17. Книга Правил святих апостолів, вселенських і помісних соборів, і святих отців. Київ: «Преса України», 2008. С. 44; 68.
18. Ковалик В., ЧСВВ. Церковно-релігійне життя українців в Аргентині. Ювілейний альманах «Життя» (27.VIII.1897–1972). В 75-річницю поселення українців в Аргентині. Апостолес, Місіонес, Аргентина, 1972. С. 33–62.
19. Колодний А. Доле ж моя доле... Шлях до українськості. Біографо-сенсожеттєвий нарис. К.: «Інтерсервіс», 2021. 487 с.
20. о. Богдан Боднарчук. Василь Боднарчук. Тернопільський енциклопедичний словник: у 4 т. редкол.: Г. Яворський та ін. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний комбінат «Збруч», 2004. Т. 1 : А – Й. С. 226–227.
21. Нестор (Писик). Митрополит Іоан (Боднарчук): життя та архієпископська діяльність (1929–1994 рр.). Українське православ'я у контексті вітчизняної історії та суспільних трансформацій (пам'яті митрополитів Василя (Липківського) та Іоана (Боднарчука): Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (27–28 листопада 2014 р. м. Тернопіль). За заг. ред. д. істор. н. Е. Бистрицької (гол. ред.) д. істор. н. І. Зуляка, д. філос. н. О. Сагана, д. філос. н. Л. Филипович. Тернопіль-Київ, 2014. С. 201–211.
22. Постанови Помісного Собору УПЦ (1991). *Релігійно-інформаційна служба України*: веб-сайт. URL: http://risu.org.ua/ua/index/resources/church/doc/uoc_mpr/doc/34694 (дата звернення: 03.06.2024).
23. Рада в справах релігії при Кабінеті міністрів УРСР. Свідомство № 100 про реєстрацію статуту релігійної організації Тернопільської Духовної семінарії УАПЦ від 12 серпня 1991 р.
24. Романюк Василь Омелянович (1925). *УПЦ КП*: веб-сайт. URL: <https://ua.openlist.wiki/> (дата звернення: 12.04.2017).

25. Садовська Г. Владика Василій. Країни. Садовська Г., Собуцька В. Тернопіль, 2009. «Збруч» 503 с.
26. Садовська Г. о. Дмитро Лисак: «Тішуся тим, що наша праця не була марною». Вільне життя плюс №5, від 22 січня 2020 р. С. 3.
27. Садовська Г. Мойсей з Іване-Пустого. Вільне життя плюс №5, від 22 січня 2016 р., С. 5.
28. Саратовська духовна семінарія. *Вільна енциклопедія*: веб-сайт. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Саратовська Духовна семінарія](https://uk.wikipedia.org/wiki/Саратовська_Духовна_семінарія) (дата звернення: 20.06.2025).
29. Спогади прот. Володимира (Задвірного) про навчання в Тернопільській семінарії в надставному храмі м. Тернополя від 10.06.2025 р. Власний архів прот. Василя Хоміцького.
30. Спогади протоієрея Дмитра (Лисака) про владика Василя (Боднарчука) 15.06.2025 р. Власний архів прот. Василя Хоміцького.
31. Спогади митрополита Нестора (Писика) про митрополита Василя (Боднарчука) 20.06.2025 р. Власний архів прот. Василя Хоміцького.
32. Спогади прот. Романа Лугового від 22.06.2025 р. Власний архів прот. Василя Хоміцького.
33. Тернопільський Енциклопедичний словник. Передмова Геннадія Яворського. Тернопіль: ВАТ ТВПК «Збруч», 2004. Т. 1. А – Й. С. 226–227.
34. Тернопільська єпархія УПЦ МП. *Тернопільська єпархія УПЦ*: веб-сайт. URL: <https://ternopil.church.ua> (дата звернення: 23.06.2025).

REFERENCES

1. Balukh V., Kotsur V., Shkribliak M. (2023). *Relihiinyi chynnyk sotsiokulturnykh rozkoliv v ukrainskii istorii: monohrafiia*. [Religious factor of socio-cultural schisms in Ukrainian history: a monograph]. Kyiv: VD «ADEF-Ukraina». 423 s. [in Ukrainian].
2. Bilokin S. (2005). Vasylii (Bodnarchuk). [Encyclopedia of Modern Ukraine]. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy*: veb-sait. URL: <https://esu.com.ua/article-32276>. [in Ukrainian].
3. Borshchiv. Borshchivska hromada. Ternopil'ska oblast. (2018). [Borshchiv. Borshchiv community. Ternopil region]. *Ternopil'shchyna*: veb-sait. URL: <https://irp.te.ua/borshchiv-borshchivska-gromada-ternopil'ska-oblast> [in Ukrainian].
4. Holovyn B. (2009). Boichuk Avksentii, yepyskop, doktor (1888–1971) [Auxentius, Bishop, Doctor (1888–1971)]. *Ispovidnyky viry–nashi suchasnyky*. Ternopil. TzOV «Ternohraf», s. 22. [in Ukrainian].
5. Derzharkhiv v Ternopil'skii oblasti. *Metrychna knyha s. Ivane-Puste narodzhennia 1877–1944 rr.* [State Archives in Ternopil Region. Metric book of Ivan-Puste village births 1877–1944]. Fond R-3572, opys 2. Sprava 117. Kilkist arkushiv 350. [in Ukrainian].
6. Dmytruk H. (2022). Vid UPA do Sviatoho Prestolu. [From UPA to the Holy \ See]. *Vilne zhyttia plus №9* vid 4 liutoho 2022 r. S. 5. [in Ukrainian].
7. Dukhovnyi zapovit mytropolyta Mefodiia, predstoiatelia UAPT's. (2015). [The spiritual testament of Metropolitan Mefodiy, Primate of the UAC]. *Pravoslavna Tserkva Ukrainy*: veb-sait. URL: <https://patriarchia.org.ua/news/duhovnyj-zapovit-Blazhennishogo-Mefodiya–Nastanova-dlya-Yednosti-i-Cerkovnoyi-samostijnosti/> [in Ukrainian].
8. Yelenskyi V. (1996). *Ukraina naperedodni tretogo tysiacholittia*. [Ukraine on the Eve of the Third Millennium]. Parafialna hazeta. № 67. liut. S. 5. [in Ukrainian].
9. Zapletniuk Ye. (2016). Pamiataimo nastavnykiv nashykh. [Remember our mentors]. *Vilne zhyttia plus №7* vid 29 sichnia 2016 r. S. 5. [in Ukrainian].
10. Zaporozhets V. (2017). Osoblyvosti vnutrishnotserkovnoho zhyttia UAPT's za patriarkha Dymytrii (Iaremy) (PDF). [Features of the internal church life of the UAOC under Patriarch Dymytrii (Yarema) (PDF)]. Kyivskyi natsionalnyi universytet imeni T. Shevchenka. [in Ukrainian].
11. Instytut politychnykh doslidzhen TsK Kompartii Ukrainy. (1989). [Institute for Political Studies of the Central Committee of the Communist Party of Ukraine]. *Zvit za 1989 r. tsDAHO Ukrainy*. F. 39. Op. 14. Spr. 5247. [in Ukrainian].
12. Isichenko I., arkhiep. (2008). *Istoriia Khrystovoi Tserkvy v Ukraini*. [History of the Church of Christ in Ukraine]. Kharkiv: Akta, S. 367. [in Ukrainian].
13. Istoriia sela Ivane-Puste. (2021). [History of Ivané-Puste village]. *Ivane-Pustenska hromada*: veb-sait. URL: <https://ivanepustenska-gromada.gov.ua/istoriya-sela-ivanepuste-21-39-05-17-02-2021/> [in Ukrainian].
14. Istoriia Ternopils'koi yeparkhii UPT's KP. (2016). [History of the Ternopil Diocese of the UOC-KP]. *Ternopilska yeparkhiia PTsU*: veb-sait. URL: <http://cerkva.te.ua/index.php?id=95&item=33> [in Ukrainian].
15. Istoriia Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy. (2018). [History of the Ukrainian Orthodox Church]. *Relihiino-informatsiina sluzhba Ukrainy*: veb-sait. URL: risu.org.ua [in Ukrainian].
16. Kasian V. (2016). *Zavzhdy buv virnym Bohovi ta Ukraini*. [Always faithful to God and Ukraine]. Blazhennoi pamiati mytropolyta Ternopils'koho i Buchats'koho Vasylia (Bodnarchuka). *Ternopilska yeparkhiia PTsU*: veb-sait. URL: <https://cerkva.te.ua/zavzhdy-buv-virnym-bogovi-ta-ukraini-blazhennoi-pamyati-mytropolyta-ternopils'koho-i-buchacz'koho-vasylia-bodnarchuka> [in Ukrainian].
17. *Knyha Pravyl sviatykh apostoliv, vselenskykh i pomisnykh soboriv, i sviatykh ottsiv*. (2008). [Book of the Rules of the Holy Apostles, Ecumenical and Local Councils, and Saints Fathers]. Kyiv: «Presa Ukrainy». C. 44; 68 [in Ukrainian].
18. Kovalyk V., ChSVV. (1897–1972). *Tserkovno-relihiine zhyttia ukrainsiv v Arhentyni* [Church and religious life of Ukrainians in Argentina]. Yuvileinyi almanakh «Zhyttia» (27.VIII.1897–1972). V 75-richnytsiu poselennia ukrainsiv v Arhentyni. Apostoles, Misiones, Arhentyna, [in Ukrainian].
19. Kolodnyi A. (2021). Dole zh moia dole... Shliakh do ukrainskosti. ['Dole, my dole...' The road to Ukrainian identity]. *Biorafo-sensozhettievyi narys*. K.: «Interservis», S. 487. [in Ukrainian]

20. о. Bohdan Bondarchuk (2004). Vasylii Bondarchuk. [Bondarchuk Vasy]. Ternopilskyi Entsyklopedychny slovnyk: u 4 t. redkol.: H. Yavorskyi ta in. Ternopil: Vydavnycho-polihrafichnyi kombinat «Zbruch». T. 1 : A – Y. S. 226–227. [in Ukrainian].
21. Nestor (Pysyk). (2014). Mytropolyt Ioan (Bodnarchuk): zhyttia ta arhipastyrska diialnist (1929–1994 rr.) [Metropolitan John (Bodnarchuk): Life and Archpastoral Activity (1929–1994)]. Ukrainiske pravoslavia u konteksti vitchyznianoï istorii ta suspilnykh transformatsii (pamiati mytropolytiv Vasylia (Lypkivskoho) ta Ioana (Bodnarchuka): Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (27–28 lystopada 2014 r. m. Ternopil). Za zah. red. d. istor. n. E. Bystrytskoi (hol. red.) d. istor. n. I. Zuliaka, d. filos. n. O. Sahana, d. filos. n. L. Fylypovych. –Ternopil-Kyiv, S. 201–211. [in Ukrainian].
22. Postanovy Pomisnoho Soboru UPTs (1991). [Postanovy Pomisnoho Soboru UPC (1991)]. *Relihiino-informatsiina sluzhba Ukrainy: veb-sait*. URL: [http://risu.org.ua/ua/index/resources/church/doc/uoc mp doc/34694](http://risu.org.ua/ua/index/resources/church/doc/uoc%20mp%20doc/34694) [in Ukrainian].
23. Rada v spravakh religii pry Kabineti ministriv URSR. Svidotstvo № 100 pro reiestratsiiu statutu religiiinoï orhanizatsii Ternopilskoi Dukhovnoi seminarii UAPTs vid 12 serpnia 1991 r. [Certificate No. 100 on the registration of the charter of the religious organization of the Ternopil Theological Seminary of the UAOC of August 12, 1991]. [in Ukrainian].
24. Romaniuk Vasyi Omelianovych (1925). [Vasyi Romaniuk (1925)]. *UPTs KP: veb-sait*. URL: <https://ua.openlist.wiki/> [in Ukrainian].
25. Sadovska H. (2009). Vladyka Vasylii. [Bishop Vasyi]. Kraiany. Sadovska H., Sobutska V. Ternopil. «Zbruch» S. 503. [in Ukrainian].
26. Sadovska H. (2020). о. Dmytro Lysak: «Tishusia tym, shcho nasha pratsia ne bula marnoiu». [о. Dmytro Lysak: “I am glad that our work was not in vain”]. Vilne zhyttia plius №5, vid 22 sichnia 2020 r. S. 3. [in Ukrainian].
27. Sadovska H. (2016). Moisei z Ivane-Pustoho. [Moses from Ivan Pustiy]. Vilne zhyttia plius №5, vid 22 sichnia 2016 r., S. 5. [in Ukrainian].
28. Saratovska dukhovna seminariia. (2000). [Saratov Theological Seminary]. *Vilna entsyklopediia: veb-sait*. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Саратовська Духовна Семінарія](https://uk.wikipedia.org/wiki/Саратовська_Духовна_Семінарія) [in Ukrainian].
29. Spohady prot. Volodymyra (Zadvirnoho) pro navchannia v Ternopilskii seminarii v nadstavnomu khrami m. Ternopolia vid 10.06.2025 r. [Memoirs of Fr. Volodymyr (Zadvirnyi) about his studies at Ternopil Seminary in the superstructure of the church of Ternopil from 10.06.2025]. Vlasnyi arkhiv о. Vasylia Khomitskoho. [in Ukrainian].
30. Spohady protoiereia Dmytra (Lysaka) pro vladyku Vasylia (Bodnarchuka) 15.06.2025 r. [Memories of Protopriest Dmitry (Lysak) about Bishop Vasyi (Bodnarchuk) 15.06.2025]. Vlasnyi arkhiv о. Vasylia Khomitskoho. [in Ukrainian].
31. Spohady mytropolyta Nestora (Pysyka) pro mytropolyta Vasylia (Bodnarchuka) 20.06.2025 r. [Memories of Metropolitan Nestor (Pysik) about Metropolitan Vasyi (Bochnarchuk) 20.06.2025]. Vlasnyi arkhiv о. Vasylia Khomitskoho. [in Ukrainian].
32. Spohady prot. Romana Luhovoho vid 22.06.2025 r. [Memoirs of Fr. Roman Lugovyi dated 22.06.2025]. Vlasnyi arkhiv о. Vasylia Khomitskoho. [in Ukrainian].
33. Ternopilskyi Entsyklopedychnyi slovnyk (2004). [Ternopil Encyclopedic Dictionary]. Peredmovna Hennadiia Yavorskoho. Ternopil: VAT TVPK «Zbruch», T. 1. A –Y. S. 696 s. [in Ukrainian].
34. Ternopilska yeparkhiia UPTs MP. (1989). [Ternopil Diocese of the UOC-MP]. *Ternopilska yeparkhiia UPTs: veb-sait*. URL: <https://ternopil.church.ua> [in Ukrainian].